

DE VERANDERENDE STAD
VAN GEVELTOP TOT STOEPHEK

VRIENDENWANDELING
APRIL 2022

Welkom op deze wandeling met als thema 'Van geveltop tot stoephek'. We kijken niet alleen naar de gehele gevel van de monumenten uit verschillende bouwperiodes, maar we besteden ook aandacht aan het veranderend stadsbeeld. Stadsherstel heeft met het redden van monumenten veel bijgedragen aan het herstel van het gehavende stadsbeeld. Wie kent niet het bord bij een bouwval met de tekst : STADSHERSTEL HERSTELT OOK HIER DE STAD. Voor Stadsherstel de uitdaging om op die plek een vervallen beeldbepalend monument onder handen te nemen. Iets wat vaak niet kan zonder een bijdrage van de Vrienden van Stadsherstel.

Onze wandeling start bij het net teruggekeerde en al grotendeels gerestaureerde NACO-huisje. Het gebouw staat niet meer op de plek van vroeger bij pier 7 achter het Centraal Station, waar voortdurend grootschalige bouwactiviteiten plaats vinden. Nu staat het NACO-huisje op een unieke plek aan het IJ te pronken aan de Oostkant van het Centraal Station. Dankzij de hoge palen waarop het sierlijk ranke gebouwtje staat, is het van alle kanten beter zichtbaar dan vroeger achter het station met de enorme overkapping. Vanaf het NACO-huisje wandelen we verder langs een aantal panden in herstel én natuurlijk panden, waar u als Vriend aan bijgedragen heeft, onderweg ook aandacht bestedend aan andere aspecten van onze steeds veranderende stad. Wij wensen u veel plezier met deze wandeling.

Amsterdam, april 2022

p.s. Let u er op dat de borrel in de Amstelkerk tot 17.30 uur duurt, dat het laatste pand op de route (Reguliersgracht 67) om 17 uur sluit en de andere panden dus al eerder.

Panden van Stadsherstel open voor bezoek

Panden van Stadsherstel

Gebruik kijkertje om details te bestuderen.

Panden open voor gebruik van toilet.

Meer informatie en verhalen over de panden vindt u op <https://stadsherstel.nl/allemonumenten>

HET VERANDERENDE STADSBEELD VAN AMSTERDAM

'EENE GROOTE DWAASHEID', zo klonk de jammerklacht van de Kamer van Koophandel in 1864. Ook de burgemeester gaf niet thuis. Met een smoes dat zijn vrouw ziek was en zich met de dienstboden in het buitenland bevond en dat hij dus Thorbecke onmogelijk kon ontvangen! Deze vijandige houding van Amsterdam kwam voort uit de eerdere door Thorbecke gestelde keuze die de stad moest maken voor een nieuw station. Aan 'het toekomstig terrein van den spoorweg voor het geheele water- of IJ-front van Amsterdam, van den Hollandschen spoorweg ten westen tot op den zeeburgschen dijk' bracht Thorbecke een bezoek. De andere mogelijkheid voor het stadsbestuur was een station bij de Leidse Poort.

Van waterstad naar landstad

De vrees dat de scheepvaart en de handel belemmerd zouden worden door de aanleg van het station op kunstmatige eilanden in het IJ was het grootste bezwaar tegen dit project van het Rijk. Het plan van stadsingenieur J.G. van Niftrik een station op de plaats van het huidige Sarphatipark te bouwen was geen optie, niet zozeer vanwege de daarvoor noodzakelijke demping van de Reguliersgracht, maar vooral gezien de hoge kosten. Het stadsbestuur gaf de voorkeur aan een station in de nabijheid van de Leidse Poort. De gemeenteraad vond de Leidsestraat echter een te nauwe toegangsweg.

Van het tegenwerken en vertragen van Amsterdam (Rotterdam begreep wél de eisen van de moderne tijd) kreeg Thorbecke nu echt genoeg. Hij dreigde dan ook Amsterdam links te laten liggen bij investeringen in nieuwe infrastructurele werken. Pas na de komst van een nieuwe burgemeester en een wat liberalere gemeenteraad ging Amsterdam in 1869 eindelijk akkoord. Een verbetering was

wel dat het Centraal Station alleen voor personenvervoer, en de Rietlanden voor overslag van goederen, werd bestemd. Maar met het verdwijnen van het open havenfront veranderde Amsterdam van een waterstad, vaak getoond vanaf het IJ met ontelbare schepen, tot een landstad.

De verandering van het stadsbeeld bij het Centraal Station en de IJ-oeveren werd daarna, en vermoedelijk tot in de verre toekomst (Haven-Stad), een blijvend transformatieproces.

Voortdurende transformatie

De grootschalige en voortdurende transformatie van het stadsbeeld begon al vroeg in de geschiedenis van Amsterdam met de afbraak van de Middeleeuwse stadsmuur, gevolgd door de stapsgewijze uitbreiding met de vier stadsuitleggingen. Deze uitbreidingen, afbraak en vernieuwingen, waren nodig vooral door de komst van steeds meer nieuwkomers.

Werd de afbraak van de Middeleeuwse muur nog niet betreurd, anders werd dat in de Twintigste Eeuw. De verwoesting door de Cityvorming en de afbraak van de Nieuwmarktbuurt leidden tot felle protesten. Het was mede dankzij de vele restauraties door Stadsherstel dat deze buurt weer een fraai stadsbeeld kreeg. De wandeling van het NACO-huisje naar de Amstelkerk is dus niet alleen een tocht langs gevels van Stadsherstelpanden maar ook een tocht in een steeds veranderend stadsbeeld.

Geurt Brinkgreve, de held van de opbouw

Tijdens de wandeling komen we de naam van Brinkgreve veel tegen. Mede dankzij hem kwam er een kentering tot stand in het denken over behoud van de binnenstad. Hij was in 1975 ook oprichter van de Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad (VVAB). Door de kunstenaar Hans 't Mannetje werd in 1982 de gevelsteen Restauro gemaakt, die werd aangebracht aan het Geurt Brinkgrevehuis, hoek Oudezijds Achterburgwal en Bloedstraat.

De Vriendenwandeling 2022 start op De Ruijterkade 112, het NACO Huisje, naast het CS.

DE RUIJTERKADE 112

Naco Huisje Toen Koppe Scheepsagentuur in 1919 het scheepvaartkantoor met aanlegsteiger liet bouwen was het een bloeiend bedrijf voor de binnenvaart van goederen en personen. Het bedrijf onderhield o.a. de veerdienst Enkhuizen – Stavoren. Ook onderhield de rederij de bevoorrading, de post en het woon-werk-verkeer naar Marken. Was de Tweede wereldoorlog een zware klap voor de rederij door het verlies van 30 schepen, de dalende populariteit van het scheepsvervoer was al eerder ingezet. Vooral het wegvervoer werd steeds belangrijker, een ontwikkeling die zich na de Tweede Wereldoorlog voortzette. Vooral toen in er 1957 een dam naar Marken kwam bleef per boot slechts het toeristenverkeer over. In 1963 nam het busbedrijf Nederlandsche Auto Car Onderneming (NACO als onderdeel N.S.) alle activiteiten op het water over. Tot 2004 bleef het gebouw als kantoor van de scheepvaartafdeling in gebruik.

Houten huizen in Marken

Architect G.F. La Croix was opgeleid bij het bureau van Eduard Cuypers waar veel beroemde Amsterdamse School architecten waren opgeleid. Het houten gebouwtje wordt dan ook gezien als een Amsterdamse School gebouw. Maar het architectenbureau had ook een samenwerkingsverband met bureau Hulswit-Fermont in Nederlands-Indië. Zou de inspiratie voor het gebruik van hout voor het gebouw op palen en de versiering daar vandaan zijn gekomen of van dichterbij huis, namelijk Marken? In 1916 trof een watersnoodramp de gebieden rond de Zuiderzee waaronder Marken. Een adviescommissie voor de herbouw van de getroffen gebieden stelde La Croix als architect aan, een commissie waar hij later ook zitting in zou nemen. Op Marken bouwde La Croix maar liefst 14 houten huizen.

Minangkabause huisje

De Indische inspiratie is niettemin onmiskenbaar. In 2001 kreeg het huisje de status van Rijksmonument, o.a. op grond van de 'architectuurhistorische waarde met name de op Nederlands-Indische stijlvormen geïnspireerde kap'. Het huisje staat dan ook bekend als het Minangkabause huisje, genoemd naar een volk op West Sumatra. Kijken we naar de versiering dan zouden we daar de hoorns van karbouwen in herkennen. Een mooie benaming al was het maar vanwege de mythe dat de voorouders van de Minangkabauers met een schip (de vooruit hellende driehoekige geveltop) op Sumatra aankwamen. Maar ook vanwege het verhaal dat de Minangkabause karbouw de strijd won van de Javaanse karbouw. Mocht u in Amsterdam nog een Minangkabaus huisje willen zien, dan moet u in Artis zijn.

Behoud monument

Kreeg het huisje in 2001 de status van monument, het werd in 2004 toch weggehaald voor opslag in Zaan-dam.. Verschillende plannen passeerden de revue maar

Vertrek van de boot in 1992.

Houten woningen van La Croix op Marken na de watersnoodramp van 1916.

niks ging door totdat in 2016 de voormalig wethouder van Amsterdam, Hans Gerson, het verzoek aan Stads-herstel deed om zich over het huisje te ontfemen en daarmee was het probleem opgelost. Niet nadat natuurlijk de Vrienden de enorme en broodnodige bijdrage van € 100.000 bij elkaar gefund had.

Zo staat het hier nu, dankzij crowdfunding, ter verrijking van het nieuwe stadsbeeld.

*Minangkabau huis in Kotabaroe.
Collectie Tropenmuseum.*

We steken over en lopen onder spoorwegviaduct langs de Oostertoegang waar we meteen aan de stadskant links een bordje aantreffen.

DE VERDWENEN LEEUWEN VAN HET CENTRAAL STATION

Zoals op de foto is te zien stonden hier leeuwen aan beide zijden van het viaduct. Ooit stonden er 22 leeuwen bij de bruggen die na de bouw van het Centraal Station toegang tot de stad over het water boden. Deze twee leeuwen aan de oostzijde bevinden zich nu in het Beatrixpark. Zullen ze ooit terugkeren? Er zijn plannen in die richting.

Oostertoegang CS in 1894 door Jacob Olie vastgelegd.

We steken de Ruijterkade over en houden even stil op de ODE-brug (OosterDoksEiland) naar de Prins Hendrikkade.

We kijken naar links en bedenken dat het Amrâth Hotel het Scheepvaarthuis was. Het eerste gebouw dat geheel in de Amsterdamse School Stijl is opgetrokken. De collega van **La Croix, Van der Mey**, was verantwoordelijk voor de architectonische vormgeving. Ook hier veel Indische stijlinvloeden.

We richten ons kijkertje nu naar rechts en kijken naar het dakterras op Geldersekade 6 met een door de bomen nog net zichtbaar open koepeltje versierd met een schip. De huizen langs de haven, aan het open water, hadden vaak een toren of uitkijpunt. Dan kon de eigenaar als eerste bespeuren of zijn schepen eraan kwamen. Bicker had een huis met een toren op de Westelijke Eilanden en waar nu het Victoria Hotel staat, stond eerst 'het huis met de toren'.

Koepeltje op het dakterras van Geldersekade 6.

We lopen nu naar brug aan het begin van de Geldersekade met rechts de Schreierstoren. Als we op de brug naar beneden kijken zien we een gedenkplaat.

DE STENEN HOOFDBRUG VAN 1682

Aanvankelijk werd in 1585 op deze plaats een houten brug gebouwd. In 1682 werd deze vervangen door een stenen waterkering met ophaalbruggen en sluishoofden. Ter gelegenheid van de eerste steenlegging door de neven van twee burgemeesters werd een marmeren gedenkplaat aangebracht, die nog altijd hier onder het naambord "Hoofdbrug" zichtbaar is.

Voor we verder gaan wat verhalen over de Geldersekaide en de muur.

DE GELDERSEKAIDE EN DE MIDDELEEUWSE MUUR

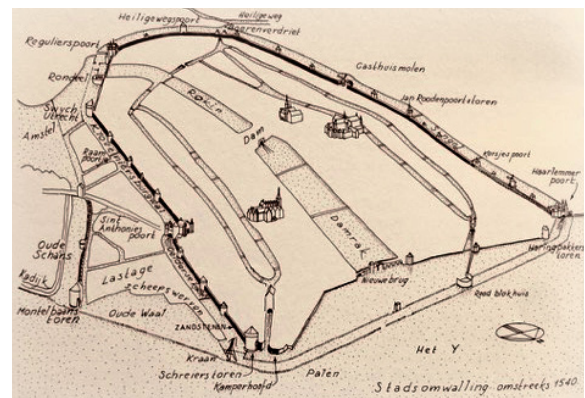

Houtsneede van Cornelis Anthonisz, 1544.

De Geldersekaide is een deel van de oude stadssingel waarlangs ooit de stadsmuur lag. Deze gracht werd gegraven als onderdeel van de stadsverdediging die in de 15e eeuw die door Keizer Maximiliaan van Oostenrijk aan de stad was opgelegd. De Amsterdamse bestuurders zouden geen Amsterdammers zijn geweest om deze verplichting zo 'betaalbaar' aan te laten leggen. Zo werd er aan overtreders van de wet als boete de aanschaf van stenen voor de muur opgelegd en stukje bij beetje kon dit omvangrijke werk worden uitgevoerd. In 1481 werd begonnen met de bouw maar krap 100 jaar later, omstreeks 1580, werd de muur alweer afgebroken. Dit soort verdedigingswerken waren verouderd en breidde de stad zich in een stevig tempo uit. De muur moet, tijdens de afbraak, een soort steengroeve zijn geweest en zullen de forse bak- en natuurstenen zijn hergebruikt bij de aanleg (uitleg) van de stad.

Overvolle stad

We zoomen nu in op de kaart van 1544, gedetailleerd maar niet zo betrouwbaar wat de (achter)huizen betreft. Hierop zien we duidelijk de stadsmuur lopen met de stadstimmeruinen en aan de andere kant van de stadsgracht het 'buitentimmeren' in de Lastage. Bij de Schreierstoren zien we de scherpe hoek waar de Geldersekaide en de Oudezijds Kolk samenkomen. De muur gebouwd vanaf 1481 was al na honderd jaar niet meer functioneel. De verdedigingsmuur was niet alleen ouderwets geworden omdat stervormige bastions

Schematisch overzicht van de 15e- en 16e-eeuwse stadsmuur.

Tekening uit de 17e eeuw van de muur met bolwerken in de 16e eeuw.

buiten de stadsmuur betere bescherming boden, maar vooral omdat de stad overvol raakte met de komst van steeds meer migranten. Bij de muur was het vies en vuil omdat allerlei mensen met hun dieren daar verbleven. Alleen de Schreierstoren en de Sint Anthonispoort bleven staan. Veel mensen waren blij met deze afbraak, vooral zij die vlak bij de muur woonden. Niet alleen vanwege een ruim uitzicht maar vooral omdat de waarde van de huizen steeg nu men op een toplocatie woonde, zoals zichtbaar is op prent van De Leth.

Schreierstoren door H. de Leth. Kijk aan de linkerzijde. Daar ziet u nog trapgevels, die zijn verdwenen en vervangen door de panden en de gevels die we verderop tijdens de wandeling aan de oneven zijde nog tegen gaan komen.

Paar brokken natuursteen zijn nog te bespeuren

Als u hier anno 1550 zou hebben gestaan en naar de overkant van de gracht zou hebben gekeken, zag u de muur, 5 meter hoog en 2 meter dik, met erachter de huisjes die in de schaduw van de muur stonden. De muur was opgebouwd met bakstenen. De onderkant bestond uit grote blokken zandsteen die uit de Ardennen of Bentheim waren gehaald. Af en toe komen er grote brokken natuursteen, diep weggezakt in de drassige bodem, bij reparatiewerkzaamheden weer tevoorschijn. De huidige gracht dankt zijn naam aan de aangemeerde beurtschepen die op de Gelderse steden voeren. De kade waar de Gelderse schepen afmeerden was door de afbraak van de muur en de uitbreiding binnen de stad komen te liggen.

Anno 2022 zijn er nog sporadisch middeleeuwse blokken natuursteen te vinden. Verderop bij onze wandeling tegenover Geldersekaide 38 bespeurt u nog oude stenen.

Vervolgens lopen we verder aan de oneven zijde van de kade en richten onze kijker op de panden aan de overzijde tegenover het Stadsherstelpand op nr. 3.

GELDERSEKADE 10

Dit huis, oorspronkelijk uit 1625, had een platje met toen een prachtig uitzicht op de haven, net als nummer 4 en 6. Maar het plat diende ook, zoals de historicus Wagenaar in de 18de eeuw schreef, als 'Eene zeer geschikte plaats tot het doen van waarnemingen omtrent de hemelschen lichaamen'. De gevel waar we nu naar kijken stamt uit ongeveer 1800 met attiek en kroonlijst. Het pand is verbonden met twee panden op de Oudezijds Kolk.

Vinke en Co

Aanvankelijk is Albertus Vinke werkzaam in de winkel met scheepsvirtualiën van zijn oom op Geldersekade 8. Maar in feite hield hij zich bezig in de winkel met het bemiddelen van bevrachting van schepen. Daarom richtte hij een eigen reders- en cargadoorsbedrijf op en vestigde hij zich in 1860 op Gelderskade 6 maar spoedig daarna op Geldersekade 10. Het bedrijf groeide gestaag en er kwamen ook vestigingen in Rotterdam (1906) en Antwerpen (1926). Zo zijn zij actief bij de vaart naar de Oostzee, de Verenigde Staten en Nederlands Indië. Niet als rederij met een vaste lijndienst maar als trampredereij d.w.z. met schepen die gestuurd worden waar een lading wordt aangeboden. Een aantal verbouwingen waren noodzakelijk zoals een doorloop naar het pand aan de Oudezijds Kolk in 1915. Na de Tweede Wereldoorlog raakte het bedrijf zelfs betrokken bij de walvisvaart en traanbedrijf. Het bedrijf was te groot geworden voor het pand aan de Geldersekade en verhuisde in 1955 naar de Ruyterkade.

Marten Toonder en Tom Poes

In 1944 richtte Marten Toonder zijn eigen studio op tegenover de gelijkgeschakelde Telegraaf op de Nieuwezijds Voorburgwal. In zijn studio vonden allerlei verzetsorganisaties een onderdak. Na de Tweede Wereldoorlog ging Toonder eerst in zijn eigen huis verder met zijn stripfiguur Tom Poes. De populariteit van de strip was zeer groot zodat hij naar verschillende adressen verhuisde en in 1963 zich op Geldersekade 10 vestigde. Al in 1967 vertrok zijn studio naar het kasteel Nederhorst ten Berg (ook van Stadsherstel) en ging hijzelf in Ierland wonen.

Restauratie Stadsherstel

Toen Stadsherstel het pand met het pakhuis aan de Kolk in 1989 verwierf moesten er eerst funderingswerkzaamheden worden uitgevoerd voordat de restauratie kon beginnen. Het pand moest volledig ontmanteld worden en was vol zwam en totaal uitgewoond.

De afronding met herplaatsen van de oorspronkelijke stoep was een hoogtepunt. Net als de kroongevel met attiek, gerestaureerd dankzij een bijdrage van de Vrienden.

Eerst nieuwe fundering en daarna restauratie door Stadsherstel.

Geldersekade 10 met de sloop van het achterhuis in 1915.

Toonder Studio's waren hier gevestigd van 1963 tot 1967.

GELDERSEKADE 12

Toen de muur in 1585 was afgebroken was het mogelijk om terrein te kopen om achter de pakhuizen aan de Oudezijds Kolk te bouwen. Vermoedelijk heeft Fransz Jansz. Sael vlak na 1585 vanuit zijn pakhuys aan de Oudezijds Kolk een nieuw pakhuys op de plaats van de muur gebouwd en met zijn ander pakhuys verbonden. Dankzij een grote erfenis in 1781 laat Jan Willem van Goor het huis aan de Geldersekafe grondig verbouwen. Het huis werd verhoogd met een dwarskap met een lijst met een versiering van guirlandes en consoles. In het begin van de 19de eeuw werden ramen in Empirestijl aangebracht. De kelder is eeuwenlang aan allerlei bedrijven verhuurd. Nog in de jaren zestig van de vorige eeuw had van Tilburg daar zijn 'timmerwinckel'. Boven hem woonde T. Dijkhuizen, die met zijn waterboot Neptunus rondvoer om vers drinkwater aan binnenschippers te verkopen.

Schade aan de 'Timmerwinckel'.

Waterboot Neptunus van T. Dijkhuizen.

Restauratie Stadsherstel

Zoals de foto met de 'timmerwinckel', voor onderhoud van huizen (!), laat zien, was dit huis helemaal niet goed onderhouden! Grote scheuren zijn zichtbaar in de muur van de gevel. Het pand was overal ernstig in verval. Toen Stadsherstel met de restauratie begon moest ook hier de fundering aangepakt worden, net als bij het buurhuis. Kap, balklagen, kroonlijst en consoles moesten worden gerestaureerd of vernieuwd. Op de foto zijn de versieringen van de lijst nog niet aangebracht en moeten de ramen in Empirestijl nog worden ingezet. Verscholen achter de bouwinstallaties moet ook de totaal versleten stoep onderhanden worden genomen.

Stadsherstel herstelde ook hier de monumentale stad.

GELDERSEKADE 14 EN 16

't Saligh Roemers Huys. Roemer Visscher ging in 1605 op de Geldersekaade wonen. Toen vormden nummer 14 en 16 een geheel met een brede dwarskap. In de 17de eeuw werd het huis in twee afzonderlijke panden gesplitst. Geldersekaade 14 bleef aan de achterzijde verbonden met het pakhuis op de Oudezijds Kolk 3. Het huis heeft nu een 18de eeuws uiterlijk met een 19de-eeuwse lijst met ranke consoles. Maar op de begane grond van 14 zijn nog resten van het 16de-eeuwse houtskelet gevonden. Bij de restauratie door Stadsherstel werd niet de oorspronkelijke verbinding met nummer 16 hersteld maar kwam er een verbinding tot stand met Geldersekaade nummer 10. Zo werd een uitgewoond sekshuis net als het pand op nummer 10, de verblijfplaats voor gastdocenten van de Universiteit van Amsterdam. En hebben de rode lichtjes achter de ramen plaats gemaakt voor de buitenlantaarn. Want het is nog niet zolang geleden dat deze rode lichtjes talrijk schenen langs de even zijde van de Geldersekaade.

Van de Oudezijds Kolk naar de Engelsche Kaay(Geldersekaade)

Toen Roemer Visscher 11 jaar oud was overleden zijn ouders en begon hij spoedig daarna zijn succesvolle carrière als graanhandelaar en scheepsassurateur. Na zijn huwelijk met Aefgen Jansdochter Onderwater vestigde hij zich in 1583 op de Oudezijds Kolk in het huis De Goudenbergasch en bezat hij ook het naastgelegen pakhuis Het wapen van Riga en het achterliggend pand De Korendrager. Uit dit huwelijk kennen we vooral de oudste dochter Anna (1584-1661) en de jongste Maria (1594-1649) Tesselschade. Die toevoeging aan haar naam kreeg zij omdat in de kerstnacht van 1593 door een storm bij Tessel een groot aantal van zijn schepen waren vergaan. In 1605 verhuisde hij naar De Korendrager aan de Engelsche Kaay, zoals Gelderskaade toen heette, vermoedelijk omdat na de afbraak van de muur dit huis veel aantrekkelijker was om te wonen.

Schabaet, de hond van Roemer Visscher

Niet alleen vanwege het ruime uitzicht was het huis aantrekkelijk maar ook vanwege de gestegen waarde. Of zoals Roemer Visscher formuleerde: 'hy nu wederom baete kreech, ende syne huys soude midden in de stad comen ende meer weert sijn.' Dus noemde hij na de afbraak van de muur zijn hond Schabaet. We kennen nu zijn naam maar weten niet hoe hij er moet hebben uitgezien. Misschien zoals de hond van de prent op de Geldersekaade?

Het muiltje van Maria Tesselschade

De welvarende, succesvolle zakenman had echter minder literaire kwaliteiten. Wel werd dankzij zijn gastvrijheid 't Saligh Roemers Huys' het trefpunt van beroemde literatoren zoals J. Cats, P.C. Hooft, G.A. Bre-

Reinier Vinkeles schilderde in 1764 van de Geldersekaade dit stadstafreel met hond. De hond van Roemer Visscher?

dero en J. van den Vondel. Zijn begaafde dochters speelden een belangrijke rol in deze kring vooral de literair getalenteerde dochter Maria. Roemer Visscher had zijn dochters een zeer veelzijdige humanistische opvoeding gegeven. Niet alleen beheersten ze Frans, Italiaans en Latijn maar waren ze ook muzikaal en creatief geschoold. Zo werkte Maria samen met Bredero aan een vertaling van een blijspel van Terentius uit zowel het Latijn als het Frans. Prompt volgde daarna een aanzoek van Bredero. Een aanzoek dat werd afgeslagen door Roemer Visscher omdat Bredero zowel niet-katholiek als vermogend was. Na de dood van Roemer Visscher in 1620 werden de literaire bijeenkomsten op het Muiderslot gehouden, waar P.C. Hooft drost was geworden. Ook na haar huwelijk met A.J. Crombach en haar verhuizing naar Alkmaar logeerde Maria vaak op het Muiderslot, getuige het briefje dat Hooft schreef toen zij haar muiltje was vergeten. 'Het ware beter dat u uw voeten vergeten was en wat er aan vastzit. De stenen en planken liggen te treuren omdat ze niet langer door die zoete stapjes gestreeld worden.' Is dit het muiltje dat na een brand in 2015 in haar huis in Alkmaar bij archeologische opgravingen in de beerput is gevonden?

Is dit het muiltje van Maria Tesselschade dat na een brand in 2015 in haar huis in Alkmaar bij archeologische opgravingen in de beerput is gevonden?

Dankzij de bijdrage van de Vrienden werden de balusters van het stoepje en een buitenlantaarn bekostigd.

We kijken nu weer naar de oneven kant.

We kijken eerst naar de verandering van het stadsbeeld op deze plek aan de hand van de twee al eerder getoonde afbeeldingen bij het verhaal de Overvolle Stad. Op de eerste plaats de houtsnede van 1544, waar we hier het illegale 'buitentimmeren' in de Lastage zien, maar nog geen bebouwing. Op de prent van 1730 van de Hoofdbrug zien we de bomenrijke Geldersekaide met twee grote huizen met trapgevels op de voorgrond. Kijk nu naar deze mooie prent uit de tweede helft van de 18de-eeuw waar een man tegen de boom staat te plassen voor het huis op de Geldersekaide 3. Vervolgens naar de andere prent uit de zelfde periode met de 'plasboom', waar een man naar een huis wijst waarvan de vorm niet duidelijk zichtbaar is. Was dat inderdaad een hoog huis met een trapgevel zoals de prent van 1730 laat zien? Het huis waar we nu voor staan is echter een laag en eenvoudig 17de-eeuws woonhuis dat omstreeks 1750 een 'ingezwenkte halsgevel' kreeg met een zandstenen bekroning in Lodewijk XIV stijl en een houten pui, een gevelvorm die we tegenwoordig 'klokgevel' noemen. Hoewel Stadsherstel het pand al in 1959 in bezit kreeg werd het pas in 2012 gerestaureerd.

Reinier Vinkeles legde in 1764 dit tafereel vast van plassende man.

Uit dezelfde periode deze prent met details van de bebouwing.

We lopen verder en bekijken eerst een pand op nummer 13.

Geldersekaide 13 'toploos' met tv-antenne.

Een tweeraams klokgeveltje met gele blokken in Hollandse renaissancestijl. Sinds de restauratie is de gevel niet meer 'topless'

We kijken nu naar smalste pandje van Stadsherstel op nummer 15.

GELDERSEKADE 15

Onze smalste Tussen grote panden ingeklemd, zelfs de buurman op nummer 13 lijkt groot, zien we het smalste pandje van Stadsherstel. Amper twee meter. Al op de foto van 1955 zien we, vooral aan de ramen, dat het pandje aardig verzakt is. Een oud pand want binnen is een houtskelet uit eind 16de eeuw aanwezig dat tijdens de restauratie blijvend zichtbaar is gemaakt, zoals een mooie zwanenhalskorbeel. Hoewel het noodzakelijk was de verzakte fundering aan te pakken zien we de ramen nog steeds wat scheef staan. De gevel is van latere datum, een klokvormige top onder rollagen uit de 19de eeuw. Ook hier buiten kwam een verrassing tevoorschijn bij de restauratie. Onder de uitslepen trap treden naar het souterrain werd onder het betonsmeersel een mooie hardsteen trap gevonden.

Het bier is weer best

De geschiedenis van de bewoners geeft een mooi inzicht in de activiteiten in deze buurt. Het is niet verwonderlijk dat in het beginperiode van de Lastage de eigenaren vooral betrokken waren bij de scheepvaart en aanverwante bedrijven. Zo kocht schipper Arent Gerritsz. begin 1600 het pand van een mastenmaker. In 1663 verkocht een bierbrouwer het pand met de naam 'Wapen van Engeland'.

Brouwerijen

Het was in de Middeleeuwen dat bier vooral werd gebrouwen door de kloosters aan deze kant van de stad. (U kunt straks even doorlopen naar Kloveniersburgwal 6-8 om een biertje te pakken bij de 'Bekeerde suster' i.p.v. links af te slaan bij de Rechtboomsloot). Op de plaats van de huidige nrs 109-115 van de Geldersekaade, voorbij de Rechtboomsloot, stonden twee 17de-eeuwse brouwerijen. De eigenaar van de oudste brouwerij was gehuwd met de minder bekende middelste dochter van Roemer Visscher, Geertruyd. Onze brouwer in bezit van het smalste pandje zou vast geen goede huwelijkskandidaat zijn geweest. De bezitter van de tweede brouwerij, de zeer vermogende Pieter Dirckz. Hasselaer, was niet alleen brouwer maar ook koopman en reder. Bier werd gedronken door arm en rijk maar ook door jong en oud. Goed drinkwater was een probleem in de stad dus dronken ook kinderen slap bier. Melk werd ook nauwelijks gedronken maar werd in de broodpap verwerkt, ook wel 'bierenbroodspot' genoemd.

Overzicht uit 1955. We hebben het over de twee kleinste panden.

Hardstenen trap werd gevonden en gerestaureerd.

Schoenmaker bleef niet bij zijn leest

In 1780 heette het pand op nr. 15 inmiddels 'De Graaf van Zweden' omdat er veel Scandinavische zeelieden hier tijdelijk een onderkomen vonden. Opmerkelijk is dat, toen de stoomvaart in de tweede helft van de 19de eeuw op gang kwam, nog steeds Scandinavische en Duitse zeelieden hier onderdak vonden. Wel na 1877 bij een in dit pand gevestigde schoenmaker, die ook andere tijdelijke kostgangers ontving.

Dankzij de Vrienden is niet alleen de hardstenen trap gerestaureerd maar kwam er ook een mooi stoephekje.

We lopen verder naar het jubileumpandje op nr.39 en daar aangekomen lopen we eerst naar de waterkant.

Aan de overkant in de kadewand zien we nog een aantal **natuurstenen blokken** van de **Middeleeuwse muur**. Deze natuurstenen uit **Bentheim** waren beter bestand tegen het zoute water dan gewone bakstenen van klei voor de rest van de muur.

GELDERSEKADE 39

Kleine Vischhal Vis was altijd het belangrijkste bestanddeel van het dagelijkse menu. Vanwege de plannen voor de bouw van de beurs van Zocher werd de vismarkt in 1841 van de Dam naar de Geldersekade bij de Nieuwmarkt verplaatst. Aanvankelijk in houten barakken maar vanaf 1862 tot 1901 in een gebouw met een stenen hal. In 1884 begon A.P. Mijtelaar in zijn pand Geldersekade 39 een eigen Kleine Vischhal, vermoedelijk tot 1892. Want in 1892 vestigde tailor H.J. Donderdahl zich hier, in een buurt waar zich steeds meer confectiebedrijven hadden gevestigd. Meteen na de aankoop van het pand vraagt Donderdahl een bouwvergunning aan voor het vernieuwen van de winkelpui. Architect J.J. Thuring ontwierp een rijk gedetailleerde pui met glas in lood, houtsnijwerk en hoekornamenten, die rond 1900 werd gerealiseerd.

Verrassend bouwhistorische vondst

Van 1929 tot 1955 bevonden zich verschillende loodgietersbedrijven in het pand. Daarna hebben er nog verschillende bedrijven in het steeds meer vervallen pand gezeten. Al in 1963 nam Stadsherstel contact met het echtpaar dat niet de financiële middelen had om het rijksmonument (kern 17de eeuws) goed te onderhouden. Bovendien bleek na een gemeentelijk onderzoek dat niet alleen achterstallig onderhoud aan daken en gevels moest worden gepleegd maar dat ook een nieuwe fundering noodzakelijk was. Uiteindelijk is er een goede regeling tot stand gekomen tussen de partijen en kwam Stadsherstel in 2021 in bezit van het reeds lang toploze pandje. Een bouwhistorisch onderzoek naar de voor- en achtergevel heeft een verrassende resultaat

Nummer 39 in 1955 en de achtergevel.

opgeleverd. De oorspronkelijk klokgevel is waarschijnlijk naar de achtergevel verhuisd, waarschijnlijk toen de winkelpui, woonverdiepingen en geveltop rond 1900 werden opgemetseld. Van de nieuwe gevel met een geveltop met een driehoekig fronton is slechts een zeer globale tekening uit 1904 bekend. Reconstructie, of op de huidige halsgevel een bestaande top inpassen, of wellicht zelfs de klokgevel weer terugplaatsen, in feite zijn meerdere opties mogelijk. Het pand is open voor bezichtiging en misschien komt u hierover vandaag meer te weten.

Na hopelijk een succesvolle crowdfunding, die in juni zal starten, zal na de restauratie een prachtige geveltop weer het stadsbeeld verrijken.

GELDERSEKADE 53

Eind 16e eeuw, een buurt in overgang

De Lastage, met de lawaaierige “buurtverdrietige neringen” ten behoeve van de scheepsbouw, was inmiddels bij de stad getrokken. Een goede tijd voor de vermogende scheepstimmerman Pieter Jacobz., alias Groote Pyet, om te investeren in deze wijk. Zo kwam hij dan ook in 1596 niet alleen in bezit van Geldersekade 53 maar ook van Geldersekade 55, 57 en achterliggende huizen Kromme Waal 18 en 19. In 1605 verkocht hij het huis al. Bij de verkoop van het huis in 1641 was er sprake van “De Pinas”, een klein zeilschip, in de gevel. Koper was Dirck Joosten Ryscamp niet alleen een vooraanstaand reder maar ook koopman en touwslager. Zijn tweede vrouw is dochter van Pieter Evertz Hulft, die de eerder genoemde brouwerij, opgericht door P.D. Hasselaer, bezit. Bartholomeus van der Helst schilderde in 1639 “Het vendel van kapitein Roelof Bicker voor brouwerij de Haan”, waarop de heren zijn vereeuwigd.

Scheepsbouw ruimt het veld

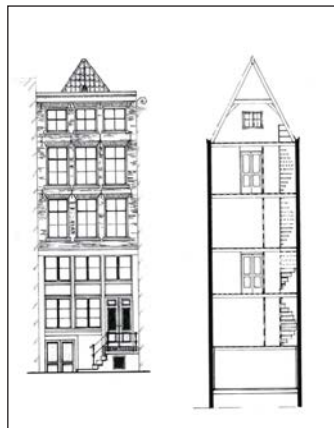
Na de 17de eeuw zijn de eigenaren van het huis niet meer zo betrokken bij het scheepsbedrijf. Zo wonen er in de 18de eeuw een aantal koperslagers en in de tweede helft van de 19de eeuw een meester-timmerman. In

In 1961 zaten er nog gaten in de Geldersekade. Nummer 53 in de stutten.

het begin van de 20ste eeuw was er de woning en het kantoor van een stukadoorsbedrijf elders in de stad en tenslotte een confectiebedrijf.

Het huis is in de loop van de eeuwen veranderd en vooral hoger geworden. Echt diep is het niet met 7.20 meter. In het begin van de 19de eeuw kreeg het een rechte lijstgevel. Stadsherstel kocht het pand op een veiling. Bij de restauratie van de voorgevel in 1963 werden de ramen met glas-in-lood vervangen door ramen met roedeverdeling zoals op de foto te zien is. De spiltrappen bleven blijkens de tekening van Bureau Monumentenzorg behouden. In 1996 volgde de resterende restauratie tot volle tevredenheid van de laatste eigenaren, die er bleven wonen.

Tekeningen van nummer 53 waar op de spiltrap goed is te zien.

We lopen verder tot de Waalsteeg en richten de kijker op de overzijde.

Met uw kijkertje speuren we aan de overzijde naar pand op 78. Als de deur van het souterrain open staat vinden de huurders het leuk als u binnen komt kijken.

9

GELDERSEKADE 78

Dit monumentale rijksmonument uit de eerste kwart van de 18de eeuw is een echt Vriendenpand. De eigenaar van het pand ging zelf in 1968 in de kapverdieping wonen en de andere woonverdiepingen werden verhuurd. Het souterrain werd opslagruimte voor Toko Dun Yong. Toen hij zelf het pand verliet was er voor hem als Vriend (later ook vrijwilliger) maar één optie, het pand aan Stadsherstel over te doen. Stadsherstel kocht het pand met korting op voorwaarde van de eigenaar dat de huurders er mochten blijven wonen. Inmiddels zijn de huurders vertrokken en heeft de restauratie plaats gevonden. Zoals bij veel Stadsherstelpanden eerst met een funderingsherstel en vervolgens de restauratie van waardevolle monumentale elementen. Bij de vriendenwandeling 2021 was het mogelijk om dat binnen te bekijken. Bijzonder is een hijsconstructie voor de pakzolders, zichtbaar in de nok. Ook het 18de-eeuwse stucwerk van het plafond en de deur en de spiltrap moesten onderhanden worden genomen. Modernisering van twee woningen en bedrijfsruimte maken nieuw verhuur mogelijk. In de muur van het souterrain zijn nog twee nissen te zien waarin kaarsen voor de verlichting geplaatst werden.

Het pand is ook een echt Vriendenpand door de vriendenbijdrage. Deze bijdrage is voor het bordes en natuurstenen trap naar de woningen, herstel van het originele stucwerk van de centrale hal en beletage.

Onder de kap nog een schitterende hijsbalkconstructie.

Op de beletage nog een monumentale deur en stucplafond.

In het souterrain nog nissen voor het plaatsen van kaarsen.

We lopen verder tot de Binnen Bantammerstraat en gaan klein stukje de Bantammerbrug op van architect J. van der Mey. Rechts heeft de brug nog de vorm van het Sint Nicolaasbolwerk.

VAN EUROPESE NAAR CHINESE ZEELIEDEN

Eeuwenlang waren Duitse en Scandinavische zeelieden werkzaam geweest op Nederlandse schepen. Op de VOC-schepen kwam de helft van de bemanning uit het buitenland. Maar in 1911 haalden Nederlandse reders Chinese zeelieden tegen lage lonen om een staking van Nederlandse zeelieden te breken. Zij kregen ongeveer 70% van de Europese lonen en waren grotendeels afkomstig uit Zuid-China (Kanton). De scheepvaartmaatschappijen rekruteerden de bemanning via zgn. shippingmasters, die meestal ook de beheerders waren van de boardinghouses, de logementen waar de bemanning verbleef. Aan boord verliep het contact via “number one”, het hoofd van de stokers. Zo bleven de Chinezen strikt gescheiden van de rest van de Europese bemanning en samenleving. Naast deze zeelieden waren er nog een klein aantal “koffer-Chinezen”, venters met wat spullen en snuisterijen. Tijdens de crisis in de jaren dertig werden veel van de ongeveer drieduizend Chinezen werkloos. De oplossing werd de verkoop van pinda-koeken. Tot ongenoegen van de Telegraaf die schreef:

Chinese Restaurants in de 'Binnen Bantammer'. Menig Amsterdammer at hier zijn eerste loempia.

“Wij die onze bedelaars naar Veenhuizen brengen laten toe dat in ons land Chinezen staan te bedelen. Want de starende ogen van deze opiumschiuivende Amsterdamers en Rotterdammers werken op menig diep in.” Na de Tweede Wereldoorlog werden de goedkope Chinese restaurants hier in de Binnen Bantammerstraat zeer populair bij een groot publiek. Tegenwoordig is het ontsane Chinatown meer geconcentreerd op de Zeedijk, Geldersekade en Nieuwmarkt.

We lopen verder over de Geldersekade richting Nieuwmarkt.

Tijd voor een pauze?

Wij raden u aan even door te lopen over de Nieuwmarkt en bij De Bekeerde Suster, Kloveniersburgwal 6-8, een versnapering te bestellen. Ook een pand van ons, maar dat gaan we deze keer niet behandelen. Na de pauze terug naar de Recht Boomsloot.)

De panden van De Bekeerde Suster kregen de namen van de aartsvaders; Abraham op 6 en Isaac op nummer 8. Jacob stond op nummer 4, maar dat pand is in 1877 totaal verbouwd.

Geen pauze? Dan gaan we verder aan de oneven zijde van de Recht Boomssloot.

10

RECHT BOOMSSLOOT 5-7

Dit dubbel pand is in 1901 gebouwd door Willem Hammer jr. als Hulpbank van de Stadsbank van Lening. De vorm van de ramen op de begane grond leunt tegen de Jugendstil aan. De zolderverdieping heeft een puntgevel met links en rechts dakpannen. Zo wordt de nadruk gelegd op de middenpartij. Deze had oorspronkelijk gemetselde penanten, gelijk aan de omlijsting van de ingangsdeuren, en alle ramen waren op de begane grond van tralies voorzien.

Hulpbank 2 van de Lommerd

Die tralies zaten er niet voor niets. Burgers konden hier goederen in bewaring geven voor handje contantje. Mooi bezongen door Willeke Alberti in het lied Ome Jan. Tegen relatief geringe rente konden de goederen in betere tijden terug worden gekocht. De Lommerd werd

1901-1910.

in 1614 opgericht om de woekeraars uit Lombardije de wind uit de zeilen te nemen. Het hoofdkantoor is nog steeds gevestigd in de Nes 57. Na 1860 werden de eerste hulpbanken geopend. In 1911 bestonden er 13 banken met 1.226.000 beleningen. Deze hulpbank N° 2 verving in 1901 twee ongeschikt geworden vestigingen in de Barndesteeg en Rapenburgerstraat, maar in 1932 werd het opgeheven vanwege teruglopende klandizie.

Joodse vluchtelingen uit Duitsland

Nadat de Bank van Lening eruit trok werd het in 1933 verbouwd tot 'Clubhuis voor de vluchtelingen' van het Neutraal Vrouwencomité voor de Vluchtelingen uit Duitsland. Net als vandaag de dag werd er zeer ambivalent met nieuwkomers omgesprongen. Nederland wilde niet minder streng zijn dan andere landen, maar ook niet onder de vluchtelingen bezwijken. Mondjesmaat werden de Joden opgenomen. Na 1935 nam de vluchtelingenstroom af en werd het clubhuis gesloten.

Een pand met praktische kanten

Vanaf 1938 was er een kantoor van het Bureau voor Maatschappelijke Steun, de voorloper van de Sociale Dienst, te vinden. In die jaren is er ook de Amsterdamse Kofferfabriek gevestigd en rond 1970 onder andere

Hulp aan vluchtelingen

Clubhuis is er reeds, doch nu nog de inrichting

Wie steunt dit goede werk?

Amsterdam. — Maandag. Het Neutraal Vrouwencomité voor de vluchtelingen verzoekt ons opname van het volgende:

Het Neutraal Vrouwencomité voor de Vluchtelingen, dat zich gevormd heeft op initiatief van de afdeling Amsterdam van de Ned. Vereniging voor Vrouwenbelangen en gelijk Staatsburgerschap, tot het verlenen van hulp en bijstand aan vluchtelingen onafhankelijk van ras, politiek of levensbeschouwing mag zich in vele belangstelling verheugen.

Het comité, waarvan mev. C. de Vliet—Plentrop eere-presidente is, heeft de gemeente Amsterdam bereid gevonden een zeer geschikt perceel gelegen aan de Rechtboomslaat 5—7, terwylend af te staan. De bedoeling is van het perceel te maken een centrum, waarin de vluchtelingen, die van hun verleden losgerukt en met een donkere toekomst voor zich, gelegenheid vinden voor studie, ontwikkeling, conversatie en ontspanning.

Het comité, dat samenwerkt met tal van andere vrouwenverenigingen, weet door nauw contact met tal van vluchtelingen, dat met smart gewacht wordt op de ingebruikneming van het clubhuis, omdat vooral met het oog op den naderenden winter een goed verwarmde plaats van samenkomst dringend noodig is.

Het comité, dat samenwerkt met tal van andere vrouwenverenigingen, weet door nauw contact met tal van vluchtelingen, dat met smart gewacht wordt op de ingebruikneming van het clubhuis, omdat vooral met het oog op den naderenden winter een goed verwarmde plaats van samenkomst dringend noodig is.

Hoewel de inrichting van het gebouw zoo sober en eenvoudig mogelijk zal zijn en veel belangrijke som noodig voor de inrichting en vooral de instandhouding van het gebouw.

Nu mocht de commissie reeds uit de proeven, die nu, doordat Amsterdam het grootste gedeelte van de vluchtelingen herbergt, op deze wijze van hun sympathie deden blijken. Het Comité vertrouwt, dat er meerderen zijn, die het gestelde doel ten spoedigste willen helpen verwezenlijken en tal gaarne bijdragen ontvingen op de Gemeente Giro Amsterdam N. 1342 van het Neutraal Comité voor Vluchtelingen p.a. mev. J. Poak—Kink, Emmastraat 23.

Oproep in Het Volk van 16-10-1933.

het confectiebedrijf Van der Kolk. In 1979 begon de Chinese gemeenschap Fa Yin hier met drie klasjes de eerste Chinese school van Nederland. Het was lang het verenigingsgebouw van de hier zo grote Chinese gemeenschap.

Eind 2021 heeft Stadsherstel mede dankzij een bijdrage van onze Vrienden het pand overgenomen. De kantoren en woningen blijven in dit pand.

Willem Hamer jr., een markant architect

De Amsterdamse Architect Willem Hamer jr. (1843-1913) heeft op andere plaatsen in de stad diverse markante 19e eeuwse gebouwen ontworpen. Gelijktijdig met dit dubbelpand aan de Recht Boomssloot ontwierp hij een filiaal voor de Bank van Lening aan de Lindengracht, ook een bakstenen gebouw in traditionele stijl. Waarschijnlijk heeft hij in 1881 zijn vader Pieter Johannes Hamer (1812-1887) geassisteerd bij de bouw van het Vondelparkpaviljoen.

Zelf ontwierp Willem Hamer het De L'Europe hotel, alsook een confectie-atelier aan Keizersgracht 440 en een kantoorgebouw aan de Leidsestraat 31. Naast deze 'luke' gebouwen ontwierp hij voor de Deli Maatschappij de pakhuizen Medan, Bindjeij en Laboean aan de Houtmankade. Ook bouwde hij arbeiderswoningen, diverse woonhuizen en bedrijfsgebouwen, meestal in een vrij traditionele stijl. Hij had een florierende praktijk, bij zijn dood was sprake van een aanzienlijk vermogen. Hij schonk veel aan goede doelen. In zijn vrije tijd was Hamer voorzitter van het bestuur van de 'Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand', een vakopleiding waar veel bouwkundigen hun loopbaan begonnen. Dat pand staat aan de Kloveniersburgwal. Straks lopen we over de Groenburgwal en op nummer 24 ziet u daar dan de achterzijde.

De pakhuizen Laboean, Bindjeij en Medan uit 1895 van architect W. Hamer. Links de Nova Zemblastraat.

Vondelparkpaviljoen, 1881.

Verder op de Recht Boomssloot zien we de brug van Auke Bijlsma, belangrijke voorvechter om de Nieuwmarktbuurt te behouden. Verderop staan even stil bij nummer 41.

Recht Boomssloot 41. Achter deze 'garagedeur' woonde Frans Haks. Directeur van het Groningermuseum en hij liet het verbouwen door de ontwerper van het museum, Mendini uit Milaan. Ook het interieur is van zijn hand. Een van de weinige die hij maakte. Het huis heeft nu monumentale status.

We gaan rechts de brug over die in 2017 de naam Geurt Brinkgreve kreeg. De man die heel veel deed voor het behoud van de Oude Binnenstad. Loop op de Recht Boomssloot even door naar nummer 42 voor de gevelsteen en dan terug langs de oneven zijde van de Krom Boomssloot.

Rechtbooms Sloot 42. De steen herinnert aan de Nieuwmarktrelen van begin jaren '70, toen in afwachting van de sloop voor de metroaanleg hele huizenblokken werden ontruimd en dichtgespijkerd. Gehakt door Hans 't Mannetje. Toen was dit het buurtcentrum 'De Boomsspijker'. Spijker is een ander woord voor pakhuis.

Boom, voorname scheepsbouwer

De Recht Boomssloot stamt uit de eerste helft van de 16e eeuw. Vernoemd naar de touwslager Cornelis Pietersz Boom. Hij wilde zijn grond uitbreiden voor een scheepswerf en ook een betere verbinding met het open water van het IJ maken. Bij het perceel van Boom hoorden twee sloten, die hij rond 1530 liet verbreden tot grachten; de Kornelis Boomendwarssloot (huidige Recht Boomssloot) en de Kornelis Boomensloot (Krom Boomssloot). Nomen est omen, om maar even duur

te doen, de ene is recht en in de andere zit een bocht zit. Cornelis werd de voornaamste scheepsbouwer van Amsterdam in de 16de eeuw en was later ook burgemeester. De Lastage was in die tijd het industriegebied van Amsterdam. De zoon van Cornelis, Pieter Cornelisz. Boom, werd in 1580 schepen en in 1582 raad in de vroedschap. Ook was hij tussen 1583 en 1608 zestien keer burgemeester. In 1607 was hij betrokken bij de droogmaking van de Beemster.

Verder aan de oneven zijde. Aan de overzijde zien we de Armeense Kerk. Loop even de brug over en lees het bord op de hoek van de kerk. Terug de Armeense brug over en rechtdoor de Korte Keizerstraat in.

11

KORTE KEIZERSSTRAAT 11

Het pand waar twee keizers in de gevel staan. Dit huis in de Korte Keizersstraat met een sobere lijst en een houten pui met twee deuren en een frontaal stoepje uit het begin van de 19de eeuw bezit maar liefst 2 gevelstenen met een keizer daarop afgebeeld. De oudste laat mooi zien hoe trots Amsterdam op haar kroon was en laat ook mooi de andere keizerlijke attributen zien. De andere steen vertelt een heel ander verhaal, namelijk dat van het zogenaamde Kilroy-figuurtje.

17e-eeuw

Rechts in de onderpui zien we een 17e-eeuws reliëf met een staande keizer. Hij draagt een harnas met daaroverheen een wijde mantel. Op zijn hoofd de keizerskroon.

Korte Keizersstraat 11 in 1956.

Zijn rechterhand leunt op een groot zwaard, in zijn linkerhand houdt hij een rijksappel als symbool van zijn keizerlijke macht.

De twee attributen: de kroon en de rijksappel zijn zogenaamde regalia; de uiterlijke tekenen van de soevereine macht van een vorst, koning of keizer. Rond 1900 wordt deze steen nog vermeld op Korte Keizersstraat no. 11, maar in 1907 was de steen uit de gevel gehaald en eigendom geworden van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap dat de steen in de benedenruimte van de Waag liet in metselen. Bij de restauratie in 1980 wist Stadsherstel nog niet van het bestaan van de steen. Toen ze in 1988 de steen terug kon laten keren naar zijn oorspronkelijke adres werd de steen wel op een andere plek in de gevel aangebracht, want ze had al een nieuwe steen laten plaatsen. De oude keizer kreeg een plek in de onderpui van het pand.

Hans 't Mannetje hakte het mannetje Mr Chad

In 1981 hakte Hans 't mannetje een nieuwe steen voor ons huis. Een van de kenmerken van de moderne gevelsteen is het gebruik van eigentijdse beelden en begrippen. Een sprekend voorbeeld is deze steen, die een straatnaam uit de 16de eeuw verbindt met het Kilroyfiguurtje uit het midden van de 20ste eeuw. Over de oorsprong van het mannetje, Mr. Chad genaamd en zijn begeleidende motto 'Kilroy was here' doen vele theorieën de ronde.

Het lijkt waarschijnlijk dat het een snel opgekrabbeld logo van James Kilroy was; een inspecteur die op een werf in Massachusetts stalen scheepsonderdelen con-

De gevelsteen 'De korte keizer' op het pand.
Foto: Beeldbank Cultureel erfgoed.

troleerde in de Tweede Wereldoorlog. De afbeelding verspreidde zich tijdens en na de Tweede Wereldoorlog door met name het Amerikaanse leger over de wereld. Het wordt ook wel gezien als een eerbetoon aan de Onbekende Soldaat.

De koninklijke kroon op de stad

Amsterdam is de stad onder de keizerskroon. In de late middeleeuwen droeg men trots de kroon van het Heilige Roomse Rijk. Een teken van verkiezing boven vele andere steden. De patriciërs hielden later de keizerskroon in ere, ook al behoorden ze niet meer tot het Roomse rijk. In 1489 werd keizerskroon even koningskroon; Maximiliaan van Oostenrijk was namelijk nog geen keizer. Wel was hij toen zeer dankbaar voor de gulle ontvangsten, geld en schepen, die hij drie jaar daarvoor had gekregen bij een bezoek aan het mirakel van Amsterdam. In 1508 werd hij wél keizer en verving men de koningskroon door een keizerskroon. De keizerlijke allure was een integraal onderdeel geworden van het zelfbeeld van de stad die zich – in de woorden van Vondel – zag als 'Keyserin van Europa'. Het dragen van de keizerskroon was belangrijk, omdat de Amsterdamse schepen die het stadswapen met kroon voerden, aan de vijanden konden laten zien dat zij als het ware rechtstreeks onder keizerlijke bescherming stonden.

Rudolfinische kroon ook op ons pand

De kroon op het stadswapen is meerdere keren gewijzigd. Zo ook in 1602, toen Keizer Rudolf II de

zogenaamde 'Rudolfinische keizerskroon' liet vervaardigen door de Nederlandse goudsmit Jan Vermeyen. Amsterdam liet deze keizerskroon toen ook boven haar wapen aanbrengen. En de keizer in ons pand kreeg ook die kroon. De Rudolfinische keizerskroon heeft twee zijdelings geplaatste gouden schelpen met daartussen

een diadeem, met een kruis met daarop een grote lichtblauwe saffier. Ertussen bevindt zich een rode muts. De hoofdband is bezet met rode en groene edelstenen en is verder omringd met witte parels. De kroon heeft grote symbolische betekenis.

De rand met het diadeem is het symbool van de wereldlijke macht. De daarop staande bekroonde lelies doen aan een mijter denken en beelden de rol van de keizers in de godsdienst uit. De 'opstaande diadeem' is een symbool van oppermacht en gaat terug op de Kroon van Karel de Grote. Naast het in het christelijke Europa gebruikelijke kruis is op de spits van de kroon een grote fel blauwe saffier aangebracht, als symbool van de zon: bringer van licht en waarheid. De boven het kruis aangebrachte saffier symboliseert de schepper.

12

OUDE SCHANS 52

Het pand heeft een klokgevel met zandstenen aanzetvoluten en gebogen afdekking met kuif. Opvallend zijn de twee dwarse stoepen met bladbalusters. Boven de deuren zijn mooie identieke snijramen, het geheel geeft het pand een symmetrische aanblik.

Lange tijd woonden hier de zeer welgestelde nazaten van de man die van Amsterdam een bedevaartsoord maakte met zijn mirakelse hostie. Later woonden 'leven en dood' hier samen onder één dak: een vroedvrouw die baby's ter wereld bracht en haar echtgenoot, die bode was van een begrafenisvereniging.

Buitengrens tot 1600

De westelijke kade van de Oudeschans waaraan het Stadsherstelpand ligt, was ooit de buitengrens van Amsterdam. Tot 1600 werd hier de grond uitgegeven; voor het erf waar later dit huis wordt gebouwd gebeurt dit in 1594. Er moet maar liefst f 1621 voor betaald worden, een behoorlijk bedrag in die tijd. Daarbij was ook nog de bepaling opgenomen dat de koper, evenals de andere kopers op deze burgwal, moest 'helpen maecken een nieuwe juckinghe', oftewel: de kopers moesten samen de stenen kade nog aanleggen.

Ook hier wonen vrouwelijke studenten

We verwierven het pand in 1959 van zoon Arie Dikker. In 1977 wordt het inmiddels als rijksmonument aangewezen pand gerestaureerd. Oorspronkelijk bestemd voor dubbele bewoning, biedt het na de restauratie huisvesting aan acht vrouwelijke studenten. Verdeeld over de vier verdiepingen zijn acht kamers voor de bewoonsters en gemeenschappelijk zijn er een woonruimte met keuken, sanitair en een fietsenberging. Tot op de dag van vandaag wonen er studenten, net als in

Oudeschans 46-54 anno 1955.

In 2012 vond vlak voor de deur op een woonboot een enorme ontploffing plaats, waardoor op de Oudeschans vrijwel alle ramen sneuvelden en er veel schade was.

het pand van Stadsherstel om de hoek aan de Korte Keizersstraat 11.

We keren terug op onze schreden en lopen de Oude Schans af tot de Snoekjesgracht en volgen deze tot de brug.

Van havengebied naar Joodse woonwijk

Het gebied waar we ons nu bevinden, tussen Nieuwmarkt en Oudeschans, heet de Lastage en werd begin 16e eeuw in gebruik genomen als havengebied. Het lag buiten de stadsmuur, maar de stad had ruimte nodig en aan het eind van de 16e eeuw werden de scheepswerven van de Lastage onteigend. Er werden straten gemaakt en percelen grond verkocht ten behoeve van woningbouw. Zo ontstond ook de Korte Keizersstraat, die in het verlengde lag van de Keizersstraat.

De namen van deze nieuwe straten - Ridderstraat, Jonkerstraat, Keizersstraat en Koningsstraat - zijn in Nederland het vroegste voorbeeld van straatnaamgeving door een overheid. Beetje ongebruikelijke namen omdat

Nederland toen een republiek was. Normaal werden straten vernoemd naar de ligging van de buurt, met de eigenaren van de grond of met het huis of haar bewoners. De eerste Sefardische Joden gingen hier wonen, het werd een Joodse woonwijk. In 1941 woont de Joodse Salomon Blitz in de Korte Keizerstraat 11 samen met zijn zoon Isaac, een meubelmaker. Salomon wordt in 1942 op 57 jarige leeftijd in Auschwitz vermoord en Isaac een jaar later op 23-jarige leeftijd.

We gaan over de Snoekjesbrug en lopen links over de even zijde naar de Sint Anthoniesluis.

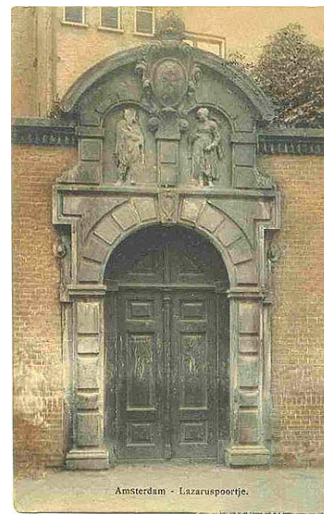
Als we omkijken zien we de nieuwbouw die het gevolg is van de aanleg van de metro. Op de zuidelijke punt van het J.W. Siebbeleshof staat De Levensboom van Wim Tap, uit 1989. Het kunstwerk bestaat uit twee delen. Het meest in het oog springende gedeelte wordt gevormd door een zuil van blauw hardsteen. Deze is voor het onderste deel grof bewerkt, alsof de kolom is aangevreten. Het middenstuk is juist strak gepolijst,

alsof het nog nieuw is. Daarboven op is een plastiek geplaatst. In de nabijheid van die kolom ligt een lichtjes bewerkte zwerfkei, het tweede onderdeel. De Snoekjesgracht heette oorspronkelijk Snoeksgracht en is vernoemd naar een 16e-eeuwse bewoner, Jan Pieters Snoeck, die in 1595 een huis aan deze gracht liet bouwen en op zijn gevel een snoek liet afbeelden.

Rechts af over de Sint Anthoniesluis, die nog gebruikt kan worden als de watersnood aan de man is. Trapje op, voor de we Sint Anthoniebreestraat in gaan, kijken we even binnen onder het Leprozenpoortje.

De Leprozenpoort

Een rustig plekje Amsterdam waar we mooi de achterzijde van het Huis de Pinto bekijken. In 1978 is de poort in oude glorie hersteld. Ze stond in de 15de eeuw voor het Leprozenhuis Sint Antoniegasthuis, op de hoek van de Lazarussteeg en Jodenbreestraat. Buiten de veste, aan de dijk die naar Muiden voerde. De Leprozenburgwal (Leprogengracht) werd na demping Waterlooplein. Eens per jaar, op de eerste maandag na Driekoningen mochten de leprozen het Leprozenhuis verlaten om in de stad geld op te halen. Deze Koppertjes maandag werd gevierd als een feestdag in Amsterdam. In 1866 werd het Leprozenhuis afgebroken, daar is nu het Mr. Visserplein te vinden. De ingangspoort is bewaard gebleven en in 1978 gerestaureerd en geplaatst op de Sint Anthoniesluis.

Ansichtkaart van het Leprozenpoortje toen het nog zo'n honderd meter verderop bij het Leprozenhuis stond.

Rechts de Sint Anthoniebreestraat in, voor de 3e uitleg inderdaad de breedste straat.

13

SINT ANTHONIEBREESTRAAT 69

Huis De Pinto, ook bekend als Pintohuis, is een voormalig woonhuis uit 1605. Genoemd naar de familie De Pinto, een rijk Portugees-joods geslacht van kooplieden en bankiers. Het ontwerp wordt toegeschreven aan Elias Bouman die ook de Portugees-Israëlitische Synagoge bouwde. De oorspronkelijke gevel was een dubbele trapgevel, vergelijkbaar met de façade van Nieuwmarkt 20-22. David de Pinto liet in 1686 de buitenkant verfraaien met een zandstenen gevel in de stijl van het Hollands classicisme. Het bleef tot de negentiende eeuw familiebezit van De Pinto en daarna verloor het huis zijn woonbestemming. Er werden diverse bedrijven en werkplaatsen in ondergebracht. Na de Tweede Wereldoorlog zag het eens zo rijke pand eruit als een krot. Net als heel veel panden in deze buurt.

Verzet van de buurt olv Geurt Brinkgreve

Eind jaren 60 wilde de gemeente dit pand en andere omliggende vervallen pandjes slopen, er waren namelijk grote plannen voor dit gedeelte van de stad. Er

Het huis De Pinto na de verbouwing in 1686 door David Emanuel de Pinto. Rechts het poortje van het Zuiderkerkhof. Dat in jaren zeventig weer is teruggeplaatst.

moest een metrolijn komen, een vierbaansweg en ook nog eens hotels en kantoren. De buurt verzette zich echter hevig en met hulp van monumentenredder Geurt Brinkgreve en de door hem mede opgerichte Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad is het huis van sloop gered. Brinkgreve - geestelijk vader van Stadsherstel - benadrukte dat het niet alleen gaat om het redden van een monument, maar bij de restauratie van een pand gaat het juist ook om het behoud van een buurt. Er kwamen hier dan ook geen kantoren maar woningen en de nieuwe bebouwing eerbiedigde de rooilijnen uit de 17e eeuw.

Pand voor de buurt

In 1975 kwam het pand in handen van Stichting De Pinto, opgericht door wie anders dan Geurt Brinkgreve. In hetzelfde jaar liet de stichting het pand restaureren onder leiding van de architect IJ. Kok. Hij nam de twee bouwfases van 1605/06 en 1680 als uitgangspunt. De benedenverdieping kent sinds deze verbouwing fraaie plafondschilderingen.

Na de restauratie kreeg het pand een buurtfunctie; op de begane grond kwam een filiaal van de Openbare Bibliotheek. Toen in 2005 bekend werd dat de bibliotheek zou worden opgeheven, beijverde een groep buurtbewoners zich voor een culturele functie van het pand voor de buurt. Na veel actievoeren en daaropvolgende constructieve gesprekken, kon Huis De Pinto voor de buurt blijven bestaan. In 2013 liet Stadsherstel een renovatie uitvoeren. Huis De Pinto heeft de allure van een grachtenpand en is bovendien het cultureel/literair ontmoetingscentrum voor de Nieuwmarktbuurt.

Het Pintohuis na de restauratie in 1975 in de verder nog onttakelde Sint Anthoniebreestraat.

Plafond in Huis de Pinto.

We steken de Sint Anthoniebreestraat over en gaan door het poortje naar het Zuiderkerkhof.

Rechts naast de ingang van de Zuiderkerk het bord dat de geschiedenis in de 2e wereldoorlog vertelt.

Daarna lopen we terug het pleintje over en gaan rechtsaf om de kerk heen en de Zandstraat in en dan weer rechts de Zanddwarsstraat. Even stil staan bij nummer 12.

Zanddwarsstraat 12.

In de nok van de pakhuisgevel zien we een gevelsteen met een gezicht op een kasteel. De hoofd- en bijgebouwen en diverse torentjes steken uit boven een versterkte muur met halfronde bastions. Links leidt een ophaalbrug naar een toegangspoort met aan weerszijden twee vlakke torens. Op de onderrand: INT HUYSEN VAN NASSOU. De steen is uit de eerste helft van de 17de eeuw en is afkomstig uit een huis met deze naam dat vanaf 1625, schuin achter de Zanddwarsstraat, op Kloveniersburgwal nummer 47 stond. Dat we straks tegenkomen.

Gevelsteen afkomstig uit de gevel van Kloveniersburgwal 47.

14

ONKELBOERENSTEEG 2

Deze steeg is vernoemd naar de vroeg-zeventiende-eeuwse bouwheer van Kloveniersburgwal 47, Dirck Honckelboer. Hij bezat meerdere erven. Dit woon-/pakhuis in de Onkelboerensteeg maakte met nummer 4 deel uit van het perceel aan de burgwal. De vijfpuntige ster aan de gevel stamt uit de tijd dat Dirck Tulp (1624-1682), zoon van de bekende chirurgijn prof. Nicolaes Tulp, het complex koopt. Hij verhuisde in 1669 met zijn vrouw Anna Burgh, de dochter van burgemeester Albert Burgh, naar Kloveniersburgwal 47. Dankzij een doorbraak in de bouwmuur is een kamer op de verdieping bij Kloveniersburgwal 47 gevoegd.

Bouwsporen uit 17de-eeuw

In de zijgevel van het pand aan de Kloveniersburgwal zijn nog bouwsporen uit 17de-eeuw zichtbaar zoals metselwerk, ontlastingsbogen en restanten van een 17de-eeuws kruiskozijn. Het heeft ook door het dak en de hoofddragconstructie een hoog cultuurhistorische. In de zijgevel twee soorten muurankers. In het voorste deel enkele hand gesmede ankers voorzien van lange schieters met een sierkop. Verder zijn er reeksen kortere gesmede ankers. De plaats van die ankers ten opzichte van elkaar wijst op een verspringen van de verdiepingsniveaus in het pand op de Kloveniersburgwal.

Onkelboerensteeg 2 en 4, met aansluitend de zijgevel van Kloveniersburgwal 47.

De vijfpuntige Ster die hier al in 1655 werd aangebracht.

Verder richting Kloveniersvoorburchwal en dan links.

15

KLOVENIERSBURGWAL 47

Bij dit pand, nog niet zo lang geleden door Stadsherstel aangekocht, staan we eerst uitgebreid stil bij de bouwkundige details. De voorgevel van het pand is opgebouwd uit een zware plint van Noors peridotiet. De pui bestaat verder uit travertijn en zandsteen. Aan de linkerzijde bevindt zich de ingang met een driedelig bovenlicht en vensters ter weerszijden van de deur met een tienruitse roedenverdeling. De indeling van de pui, die Amsterdamse-schoolmotieven bezit, sluit niet aan op de rest van de gevel, die uit het laatste kwart van de achttiende eeuw stamt. Op de eerste en tweede verdieping is de gevel in vier vensterassen verdeeld en opgetrokken uit baksteen. De gevel wordt afgesloten door een brede kroonlijst met mezzanino.

Dirck Tulp in 1669 eigenaar

Het pand bestond oorspronkelijk uit twee afzonderlijke huizen. Het is omstreeks 1600 in opdracht van Honckelboer gebouwd. De kappen, die beide uit de bouwtijd stammen en bewaard zijn gebleven, horen namelijk niet tot eenzelfde bouwcampagne. Het is niet is duidelijk wanneer de huizen zijn samengevoegd. In 1625 verkocht Honckelboer zijn huis, 'genaamt thys

Ons pand in 1959.

van Nassouwen, staende op de Oost Indische burchwal tegenover 't Boshuys' aan Cornelis van Lockhorst. Het perceel liep tot aan de Zanddwaarsstraat. De twee kleine woningen in de Onkelboerensteeg waren in de verkoop inbegrepen. In 1669 werd Dirck Tulp de nieuwe eigenaar. Het is aannemelijk dat Tulp, onder andere bewindhebber van de Oostindische Compagnie en kolonel van de schutterij, beide huizen bewoonde. In het laatste kwart van de achttiende eeuw huis kreeg het dubbelpand een nieuwe gevel.

Natuurstenen pui in 1920

Aan het einde van de negentiende eeuw werd het pand eigendom van de Disconto- en Effectenbank. Rond 1920 liet de bank architect J. Kuijt een ingrijpende verbouwing van de interieurs uitvoeren, waarbij het huis werd voorzien van een natuurstenen pui. Op de plaats van de tuin achter het rechterdeel van het dubbelhuis verrees een eenlaags aanbouw met glazen dak. De tweelaagse kantoorvleugel, onder een plat dak, is gebouwd in de vroegere tuin van het buurpand Kloveniersburgwal 49 en hoort ook tot het complex. De pui werd beschouwd als volkomen misplaatst tussen de 17de-eeuwse bebouwing. Binnen is de kap uit de bouwtijd nog altijd aanwezig evenals de verbouwing van Jan Kuijt. Gebruikers zijn sinds 1952-heden de Amsterdamse Kunstraad (AKr). In 1978 werd hier kunstcentrum JAM geopend. Van 1987-2012 was hier De Rode Draad gevestigd (stichting ter verbetering van de positie van sekswerkers). In 2020 is funderingsherstel uitgevoerd. Er staat een uitvoerige renovatie in de planning van Stadsherstel.

1864, de overzijde van de Kloveniersburgwal in de richting van de Nieuwmarkt. Op nummer 50 de Hersteld Evangelisch Lutherse Kerk, nu het Compagnie Theater. Op de achtergrond de Bushuissluis met op de hoek van de Oude Hoogstraat en de Kloveniersburgwal het Oost-Indisch Huis. Nu het Nieuwe Bushuis.

Dankzij de Vrienden heeft Stadsherstel het complex aan kunnen kopen.

We lopen de Kloveniersburgwal af tot de Raamgracht. Slaan aan de even kant links af en gaan verder tot de Groenburgwal die we ook aan de even zijde oplopen. Blijf even op de brug stilstaan en kijk naar de overkant, het hoekpand Raamgracht 17.

Raamgracht 17

Ook dit pand, met op de achtergrond de Zuiderkerk, is rond 1975 op initiatief van Geurt Brinkgreve hersteld als eerste woonhuis in deze door de oorlog en de metro-bouw gehavende buurt. Het huis is herbouwd zoals het is afgebeeld op de prent "Zicht op de Zuiderkerk" uit de

prentenatlas van Fouquet, waarop ook de droogramen zijn afgebeeld waaraan de gracht zijn naam ontleent. Voor de herbouw van dit huis zijn de stenen gebruikt van afgebroken panden.

Het gat op Raamgracht 17 in 1956.

We slaan rechtsaf en gaan de even zijde van de Groenburgwal. Op nummer 24 de achterzijde van de 'Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand', een vakopleiding waar veel bouwkundigen hun loopbaan begonnen. Van architect Hamer.

16

GROENBURGWAL 42

Sinds 1827 is op Groenburgwal 42 de Episcopale Kerk van Engeland (Anglicaanse Kerk) gevestigd. Het gebouw met een vroege neogotische voorgevel en met spitsbogen om de ramen en de ingang is sinds enkele jaren in het bezit van Stadsherstel. Elke woensdag van 15:00-17:00 is de deur geopend voor bezoekers. In de kerk zijn onder andere ramen te zien die de verbintenis tussen Engeland en Nederland benadrukken: een raam met taferelen uit het leven van stadhouder-koning Willem III en zijn vrouw Maria Stuart, een raam met de wapens van twee regimenten die onder Willem III hebben gediend, en een raam met de Britse missionarissen Bonifatius en Willibrord, die in Nederland het evangelie preekten.

Hier woonde Hendrick de Keyser

Groenburgwal 42 heeft een rijke geschiedenis. In een huis dat eerder op deze plek stond, woonde en werkte Hendrick de Keyser, vanaf 1595 stadsarchitect en stadssteenhouwer van Amsterdam. Om de hoek was, heel handig, de Stadssteenhouwerij. De gebouwen van Hendrick de Keyser zijn nog steeds gezichtsbepalend voor Amsterdam. Hij ontwierp onder andere de Westerkerk, de Zuiderkerk, de Noorderkerk, de Munttoren, het Oost-Indisch Huis, en het Huis met de Hoofden. Kenmerkend voor zijn gebouwen is het gebruik van klassieke elementen en versieringen, i.e. de Hollandse renaissancestijl.

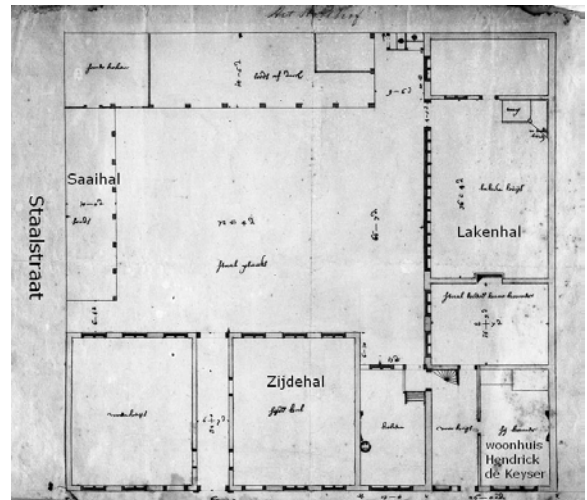
De Staalhof

Na de dood van Hendrick de Keyser in 1621 werd op de hoek van de Groenburgwal en de huidige Staalstraat een nieuw complex gebouwd, de Staalhof. Rond een binnenplaats stonden hier de Saaihal, de Zijdehal en de Lakenhal. In de Lakenhal keurden de Waardijs der Lakenen (Staalmeesters) de kwaliteit van zwarte en blauwe wollen stoffen. Vervolgens kregen de goedgekeurde waren een loodje. Het vijfhoofdige college van keurmeesters werd ieder jaar op Goede Vrijdag gekozen. In de Staalhof hingen verschillende schilderijen waarop de opeenvolgende waardijns waren afgebeeld. Het meest bekende schilderij, ter plekke geschilderd, is de Staalmeesters van Rembrandt uit 1662. Op het doek staat achter de vijf waardijns een knecht.

Vrienden droegen bij voor de aankoop van Groenburgwal 42.

Ramen in de Episcopale Kerk.

Plattegrond van de Staalhof.

Een van Rembrandt zijn laatste opdrachten in 1662, De Staalmeesters.

Sla rechtsaf, de Staalstraat in.

Op nummer 7b staat het enige overgebleven gebouw van de Staalhof, de Saaihal, ontworpen door Pieter de Keyser (zoon van Hendrick). Het gebouw is versierd met de keizerskroon uit het Amsterdamse stadswapen en langs de gevel zijn gebeeldhouwde draperieën aangebracht die verwijzen naar de functie van de Staalhof.

Ga aan het einde van de Staalstraat linksaf langs de Kloveniersburgwal.

Kijk even naar de gevelsteen op de kop van het Doelenhotel. Daar leest u de naam van de toren die hier in 1482 gelijk met de stadsmuur werd gebouwd: Swych Utrecht

De toren stond tot 1882 naast de Kloveniersdoelen waar Rembrandt zijn Nachtwacht voor schilderde. Die moest plaats te maken voor het huidige Doelen Hotel aan de Nieuwe Doelenstraat.

U loopt nu net buiten de 16e-eeuwse stad. Aan de overkant van de gracht ziet u het Doelenhotel met onder het koepeltje twee kloveniers. Hier verdedigden de kloveniers de stad tegen invallen van de bisschop van Utrecht.

Hoog in de gevel twee kloveniers. Zij hadden vroeger 'kloven' (donderbussen) in hun handen.

We steken de brug over naar theater de Kleine Komedie.

De Kleine Komedie werd in 1786 opgericht als Théâtre Français sur l'Erwtenmarkt. Het ging failliet in 1855 en heeft daarna - tot de oprichting van de Kleine Komedie

in 1946 - verschillende functies gehad; zoals kerk, collegezaal, fietsenstalling, muziek- en debatruimte.

Loop de Halvemaansteeg naast de Kleine Komedie door. U komt nu op het Rembrandtplein,

Rembrandtplein was vroeger de Botermarkt. Midden op het plein staat een beeld van Rembrandt dat daar in de 19e-eeuw is geplaatst. De aandacht voor Rembrandt was na zijn dood weggeëbd. Rubens werd bijna twee eeuwen lang gezien als de grootste 17e-eeuwse schilder van de Nederlanden. De afscheiding

van België in 1831 maakte dat Nederland een nieuw boegbeeld nodig had: Rembrandt werd herontdekt.

De route gaat rechtdoor, van het Rembrandtplein over het Thorbeckeplein.

Johan Rudolph Thorbecke, driemaal minister van Binnenlandse Zaken en verantwoordelijke voor de grondwetsherziening van 1848 (de basis van onze parlementaire democratie) heeft nooit in Amsterdam gewoond. Maar omdat men het in Den Haag niet eens kon worden over een plek voor zijn beeltenis, bood Amsterdam een alternatief aan. Aan het einde van het plein kijkt Thorbecke daarom nu uit over de Herengracht naar de Reguliersgracht.

Thorbecke met zijn rug naar het op zijn aandringen gebouwde Centraal Station. Ca 1920.

De wandeling gaat verder aan de oneven zijde van de Reguliersgracht.

De Reguliersgracht

De naam van de straten, plein en gracht zijn vernoemd naar het klooster dat hier ooit stond; in de volksmond het Regulierenklooster naar de orde van reguliere kanniken dat in 1394 was gesticht. Het klooster brandde in 1532 af. Met de stadsuitbreidingen werd het terrein opgenomen in de stedelijke bebouwing. Er werd op het Reguliersplein een waag gebouwd waarvoor o.a. steen werd gebruikt die over waren gebleven bij de bouw van het nieuwe stadhuis. Het werd de botermarkt van de stad en we kennen het nu als het Rembrandtplein.

Reguliersgracht in zuidelijke richting, ca 1860.

Radiaalstraten en - gracht

Bij de stedelijke uitbreidingen is buiten de voormalige Regulierspoort tussen de Vijzelstraat, Reguliersbreestraat en Utrechtsestraat een woon- en werkbuilt ontstaan. Ten tijde van de 4e uitleg werd er naast radiaalstraten zoals Leidse-, Utrechtse- en Weesperstraat een z.g. radiaalgracht gegraven, de Reguliersgracht. In eerste instantie had deze gracht, die de verbinding vormde tussen de Lijnbaansgracht en de Amstel moesten uitmonden in de Amstel maar er waren huizen gebouwd die in weg stonden en werd dit plan niet uitgevoerd (zie kaartje). Het grachtenstelsel in de stad was het belangrijkste transportsysteem voor de boeren en handelaren die in steeds grotere hoeveelheden via de markten hun producten verhandelden. De Boter- of Reguliersmarkt werd in 1874 uitgebreid door het dempen van een kort stukje gracht dat de naam Thorbeckeplein kreeg. Het standbeeld van Thorbecke markeert deze plek.

Het plan zoals de Reguliersgracht had moeten lopen, van de bovenste pijl bij de Lijnbaansgracht naar de Binnen Amstel.

Stedenschennis

Toen in 1901 de gemeente van plan was de hele Reguliersgracht te dempen, schreef de schilder Jan Veth een pamflet Stedenschennis en werd het voorstel introkken. Veth betoogde dat de 'grachtengordels' niet schilderachtig 'in den kleinen zin' waren en 'niet bloot pittoresk

door een kleurrijke wanorde', maar juist in hun geheel, in 'die groote traceering, die stoute evenmaat, die fier gegordelde schoonheid' bewondering wekten. Naar aanleiding van deze acties werd de Vereniging Amstelodamum opgericht.

17

REGULIERSGRACHT 11 EN 13

18

Pakhuizen De Zon en de Maan We staan voor twee op het eerste gezicht identieke pakhuizen De Zon en De Maan. Als u goed kijkt ziet u verschillen in de panden. Op de oude zwart-wit foto is duidelijk een tintverschil in de linker en rechter gevel te herkennen. De Maan, nummer 13 was het eerst gebouwde pakhuis. Staets liet, de Zon, nummer 11, nagenoeg identiek ernaast bouwen. Maar er zijn nog meer verschillen. De begane grond waarin de voordeur naar de appartementen in de Maan is te vinden is wat eenvoudiger van bouw. Bij de Zon heeft de begane grond een rijkere opbouw. Zo is de boog boven de grote deur is iets platter en net zoals bij de bogen van de twee raamkozijnen met natuursteen afgewerkt.

Originele details

Uitgangspunt bij de restauratie was om zoveel mogelijk de bestaande pakhuisarchitectuur en onderdelen te handhaven. Gelukkig bleken er bij aankoop nog veel originele details aanwezig te zijn.

De pakhuizen hebben nog de verticale laaddeuren, opgehangen aan gehengen in natuurstenen blokken in de bakstenen gevels. De bovenzijde worden bekroond met een karakteristieke tuitgevel die in dit geval zijn afgedekt met een tympaanvormige natuurstenen tafel. De rollagen van de tuitgevel eindigen aan beide zijden op een natuurstenen aanzetkrul. Boven in de gevels bevinden zich de hijsbalken, die voorzien zijn van fraai geprofileerde houten kappen.

Gevelsteen met een verhaal

In 1982 restaureert Stadsherstel het geheel en liet in 2006 boven de deur van nummer 13 is een gevelsteen aangebracht met daarop een zon en een maan met daarbij de tekst: 'bij dit heelal dient gemeld vanwege Stadsherstel herstell'd'. De steen is gehakt door Tobias Snoep ter gelegenheid van de 80e verjaardag van oud-directeur van Stadsherstel Jan Hengeveld (1926-2019). De vergulde letters van de steen vormen samen zijn achternaam. Aan de rechterzijde van de steen is zijn paraaf aangebracht met links het oude logo, drie andreskruisen met een balk er doorheen wat de restauratie-activiteiten van Stadsherstel verbeeldt.

Nederlandse Handelsmaatschappij

In 1950 kocht de voorganger van de ABN/Amro de panden van Nederlandse Gist en Spiritusfabriek uit Delft - die we kennen als Calvé. De bank gebruikte de panden voor opslag en hun huisdrukkerij. In 1978 verwierf Stadsherstel tegen een vriendelijke prijs de pakhuizen. De sponsor van Stadsherstel was de Nederlandse Handelsmaatschappij wat het belang weergeeft om als organisatie goede contacten met sponsors en vrienden te onderhouden.

Na het overlijden van 'mr. Stadsherstel' Jan Hengeveld hebben de Vrienden een fonds op zijn naam opgericht.

Reguliersgracht in zuidelijke richting vanaf de Herengracht en welfbrug nummer 31. Foto van BF Eilers, begin 20e eeuw.

Gevelsteen ter gelegenheid van de 80e verjaardag van oud-directeur Jan Hengeveld (1926-2019).

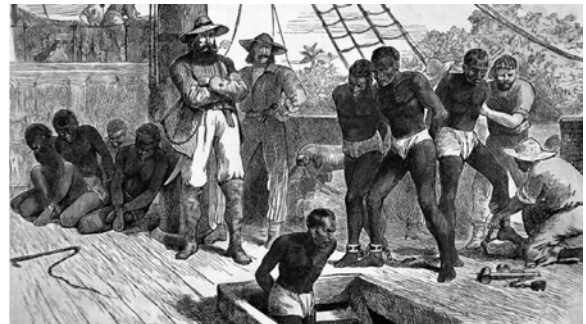

Pakhuizen voor de restauratie.

Staets, handelaar in slaven voor Spanje

Er was een levendige wereldhandel en Amsterdam was de grootste stapelmarkt in Europa, de opslagruimtes in de koopmanshuizen en de pakhuizen moesten voor een goede verdeling van de handelswaar zorgen. Vraag en aanbod. Geld verdienen was het motto.

Henrico Staats of Hendrick Staets (Oldenzaal, 1632 – Amsterdam, 1687) was een katholieke koopman en makelaar in Amsterdam. Hij trouwde in 1658 met Geertrui Hobbe. Er werden vier kinderen geboren die gedoopt werden in de schuilkerk De Krijtberg aan het Singel. Hendrick en zijn familie richtten zich via een compagnon in Cádiz op de handel met Spanje. Zijn vermogen werd in 1674 op 40.000 gulden geschat. Hij nam deel in de Oost-Indische Compagnie van Enkhuizen en Zeeland, verkocht hout uit Stockholm en handelde met West-Indië waar hij slaven en cacao vervoerde naar Curaçao. Vanaf 1682 was hij ook betrokken bij het asiento. Met asiento werd ook wel het asiento de negros bedoeld. Dat was de berekening van het aantal personen dat in een vastgestelde termijn aan de Spaanse koloniën als slaaf mocht worden geleverd; het was een soort monopolie.

19

REGULIERSGRACHT 19

Bij de Vierde Uitleg van Amsterdam kocht Hendrick Trip dit perceel in 1664. Hij en zijn broer Louis waren schatrijke wapenhandelaren die zich niet presenteerden als oorlogsmakers, maar juist als vrede-stichters. Want uit oorlog komt vrede voort, zo was hun motto: Ex bello pas. Bekend ook van het Trippenhuys aan de Kloveniersburgwal.

Lodewijk XIV-stijl in Amsterdam

Tussen 1715 en 1747 was het pand eigendom van architect Daniël Marot, maar die heeft er zelf maar enkele jaren gewoond. Meestentijds woonde hij in Den Haag. Marot, een gevluchte Franse hugenoot, introduceerde de Lodewijk XIV-stijl in Nederland. Hij was in dienst van koning-stadhouder Willem III en de Friese stadhouders, en paste de Lodewijk XIV-stijl onder andere toe in de interieurs en tuinen van Paleis Het Loo. Hij ontwierp ook de twee vleugels van Paleis Huis ten Bosch, de Trêveszaal, en het Stadhouders Hof in Leeuwarden. In Amsterdam worden Herengracht 475 en het Van Brants-Rushofje op Nieuwe Keizersgracht 28-44 aan hem toegeschreven.

Spreekbuis Amsterdamse School

Bijna twee eeuwen later zetelde in het pand Uitgeversmaatschappij De Hooze Brug van Henri Wiessing. Vanaf 1918 gaf hij het tijdschrift Wendingen uit. Volgens sommigen is dit het mooiste tijdschrift ooit uitgegeven in Nederland. Het werd beroemd door het artistieke niveau en het opmerkelijke vierkante formaat. Het blad was de spreekbuis van de Amsterdamse

1972, er lag toen nog ijs in de Reguliersgracht.

Wendingen, het mooiste tijdschrift ooit

School. Naast architectuur werd ook aandacht besteed aan beeldende en toegepaste kunst. Vele architecten en kunstenaars leverden bijdragen aan het tijdschrift. De Hooze Brug ging in 1924 failliet, de uitgave van Wendingen werd overgenomen door een andere uitgeverij. In 1959 kocht Stadsherstel Reguliersgracht 19 en restaureerde het pand. Het heeft nu weer een woonfunctie.

REGULIERSGRACHT 63

Zeer originele gevel, ontworpen door I. Gosschalk, uit 1897. Hij mocht zich uitleven van de opdrachtgever, 'timmermansaffaire' Zeeger Deenik. Het is uitgevoerd in middeleeuwse trant met overkragingen en een topgevel met windveren. Een verwijzing naar het houten huis met neorenaissance details. Op de 3e verdieping een opmerkelijke loggia, oorspronkelijk waarschijnlijk open, met voor die tijd afwijkende kleuren. De opvallende kleuren rood en groen, neigend naar blauw verwijzen mogelijk naar de kleuren van de Vrijmetselarij waarvan Deenik en Gosschalk lid zijn wanneer ze dit pand bouwen. Ook kan de gevel, die ook wel verwant is aan de zogenaamde Queen Anne-stijl, verwijzen naar Engeland, bakermat van de moderne Vrijmetselarij. Gosschalk tekende ook voor het interieur. Het pand heeft een van de gaafste 19e-eeuwse woonhuis interieurs. Het heeft een rijk gedecoreerde interieur. Waarschijnlijk bedoeld als 'toonkamer' voor het ambachtelijke vakmanschap van het timmerbedrijf.

Dankzij de Vrienden konden de stoephekjes terugkomen en een lantaarn.

De panden in 1958. Rookwaa-
ren op de hoek en gedecoreer-
de plafonds op nummer 63.

Isaac Gosschalk, 1838 - 1907

Gosschalk kreeg in Zürich aan de Eidgenössisches Polytechnikum de opleiding tot bouwkundige, in die tijd de beste opleiding in Europa. Dit was in die tijd bijzonder. In die tijd werd men architect door van onder af aan te beginnen als tekenaar bij een gevestigd bouwheer. Isaac Gosschalk ontwierp onder meer de verbouwing van Die Port van Cleve en de nieuwbouw van de Wes-

tergasfabriek, de Oostergasfabriek, De Groote club op de Dam, Naast het klassieke repertoire diverse panden aan de Weteringschans en het blok op de hoek van het Alexanderplein en de Sarphatistraat. Het station van Groningen is ook van hem. Hij kreeg de bijnaam architect van de Hollandsche Renaissance.

REGULIERSGRACHT 65

Dit pand naast de hoek heeft een gevel onder rechte lijst uit het eerste kwart van de 19e eeuw. De eerste verkoopakte van een huis en erf dateert van 1703. De fraaie pui in Art Decostijl is te danken aan een brand uit 1921 waarbij de gehele begane grond afbrandde. Art Deco kan heel uitbundig zijn, maar hier is een meer klassieke, ontspannen en elegante vormgeving toegepast, met subtiele geometrische details, zoals consoles en raamroeden. Door de verbeteringen in de glasfabricage werd het ook mogelijk om grote glaspartijen in de gevel aan te brengen. Het pand is helemaal gedemonteerd en werd vervolgens met het materiaal weer opgebouwd. Let op het bijzondere metselverband.

Een opvallend detail is het bovenlicht boven de voordeur met het sierijzer, als ware het een snijraam. Met in het midden nummer 65. De vrienden hebben bijgedragen aan het aanbrengen van het bovenlicht.

Het hoekje toen we nog winters hadden, december 1955. De man van de stadsreiniging duwt zijn kar de brug op en zal waarschijnlijk zand tegen de gladheid gaan strooien.

22

Reguliersgracht 67

Het heeft een rechte lijst uit het eerste kwart van de 19e eeuw. De voorpui is voorzien van een leugenaar, om het pand hoger te doen lijken. Achter de leugenaar gaat het schuine dak met dakkapel schuil. De hijsbalk is verwerkt in de dakkapel.

Achter de gedecoreerde houten een winkelpui en een 19e-eeuws winkelinterieur. In de winkel is de 19e-eeuwse toonkast met kolommen en kapitelen weer teruggebracht, tezamen met de bijbehorende tegelpatronen in de vloer. Twee eeuwen lang hebben brood- en banketbakkers in dit hoekpand gewoond en gewerkt. Op bijna alle hoeken, behalve bij de hoofdgrachten, heeft wel een winkel gezeten. Halverwege de 19e eeuw kwam er meer aandacht voor presentatie van de koopwaar. Het was toen ook mogelijk om grotere glasoppervlakte te realiseren. Het begin van de moderne etalage. De koopwaar was beter te zien en dus verkocht men meer. Ook hier is de winkelpui aangepast. In de bovenlichten worden dan ook de forse houten roeden vervangen door slankere ijzeren roeden. Het pothuis heeft in de loop der tijd een eigen entree gekregen en is toegevoegd aan het souterrain. Stadsherstel kocht in 1974 tegelijk met Reguliersgracht 63 de naastgelegen panden 65-67 en Kerkstraat 321 en 323. Nummer 63 was bij aankoop nog in zeer goede staat en is derhalve niet in de restauratie van 1991 meegenomen.

De Vrienden hebben deze panden voorzien van bijpassende oude lantaarns, zodat deze hoek, samen met de Amstelkerk even verderop, een feestelijke aanblik biedt.

Toen het winkelpand nog een verfwinkel was, in 1967. Nu is hier het winkeltje van Stadsherstel gevestigd. Loop er gerust eens binnen. Ook op andere dagen is hier veel te vinden over Amsterdam, de geschiedenis en het werk van Stadsherstel.

De lantaarns zijn een verantwoorde reconstructie van een model dat in de 17e eeuw gemaakt werd voor de zogenaamde 'Jan van der Heijden' verlichting.

Voor we naar binnen gaan voor de borrel maken we eerst een rondje rond de kerk.

23

DE AMSTELKERK

De Amstelkerk is het huis van Stadsherstel. Hier gevestigd sinds 1990, na een 4-jarige restauratie. Het is vrijwel zeker dat Stadsbouwmeester Daniël Stalpaert in 1668 voor het ontwerp tekende. Hij was één van de vier kerkmeesters. Volttooide het Stadhuis op de Dam, dacht de bouw van de Oosterkerk uit en had naam gemaakt met 's Lands Zeemagazijn - het huidige Scheepvaartmuseum. Stalpaert plaatste de kerk aan de rand van het plein, zodat het gebouw ook tijdens de bouw van een definitieve stenen versie midden op het plein, kon blijven staan. Die kerk van steen kwam er nooit. Wat een geluk, kun je zeggen. Nu is er ruimte voor de groenmarkt op maandag en als de vleugelnootbomen in bloei staan is het Amstelveld misschien wel het mooiste plein van Amsterdam.

Gezicht op het Amstelveld vanaf de Reguliersgracht in oostelijke richting naar de Amstelkerk. Ca. 1770. Getekend door Herman Schouten en opgenomen in de Atlas van Fouquet.

Een sobere schoonheid

De kerk is zo eenvoudig uitgevoerd dat men sprak van een 'preekschuur'. Het ontwerp is precies vierkant: 100 bij 100 Rijnlandse voet. Een lengtemaat die hout-handelaren hanteerden, iets meer dan 30 centimeter. Het sobere gebouw wordt gesteund door twaalf zware houten kolommen in carrévorm, die het hogere mid-dengedeelte van 50 bij 50 voet omhoog houden. Rond het middendeel staat een lagere ombouw. Dankzij dit hoogteverschil geniet je binnen van de uitgebreide lichtinval en intieme ruimtelijkheid. In 1670 opende de kerk van -destijds- onbeschilderd grenenhout zijn deuren. Al drie jaar later kwamen er twee bakstenen aanbouwen voor een kosterwoning en een bakkerij voor de armen.

Het interieur, 'timmermansgotiek'

Na de Franse tijd raakt de kerk in verval. Een legaat be-hoedt het in 1840 voor de sloop. Er werd een prijsvraag uitgeschreven voor een interieurontwerp. De Amster-damse architect Hendrik Springer (1805-1867) won de prijsvraag. Cornelis Alewijn van Publieke werken wij-zigde een aantal onderdelen en werkte het gehele plan uit. Na zijn overlijden zorgde Pieter Johannes Hamer voor de verdere uitvoering van het ontwerp en ontwierp ook enige onderdelen. Al het ruwe onbeschilderde hout werd omtimmerd met hout met gotiserende en clas-sicistische vormen. Het neogotische interieur van de Amstelkerk was één van de eerste uitingen van deze stijl in Nederland. Het interieur van de Amstelkerk is dus het resultaat van de inspanning van drie architecten. Het is het beste te omschrijven als timmermansgotiek. Het monumentale orgel, met het orgelfront ontworpen door Hendrik Springer, kan nog steeds bespeeld wor-den. Het hoofdwerk en Bovenwerk is in 1843 gemaakt door J. Bätz & Comp. te Utrecht.

Amstelkerk rond 1986

Het huis van Stadsherstel

Symbolisch dat een gebouw dat er eigenlijk niet meer had moeten staan, het huis van Stadsherstel is gewor-den. Hoeveel panden zouden er al niet meer zijn, als Stadsherstel ze niet in beheer had genomen.

Toen de kerk haar deuren sloot nam Stadsherstel uit-eindelijk in 1986 het pand voor het symbolische bedrag van één gulden over van de Hervormde Gemeente. Dankzij de inzet van vele partijen konden wij de kerk restaureren en herbestemmen.

Voor Stadsherstel was het de grootste restauratie tot dan toe. En het was de eerste in een reeks van nu al meer dan 40 kerkelijke gebouwen die Stadsherstel redt en restaureert. Nog steeds komen er kerken leeg te staan en bekijken wij hoe wij ook die kerken kunnen behou-den voor volgende generaties.

Vanuit hier bestiert Stadsherstel zo'n tien restauraties per jaar. Het huidige werkgebied van Stadsherstel be-vindt zich tegenwoordig in een kring van circa 45 kilo-meter rondom dit centraal gelegen kantoor. Een werk-gebied waarin we nu langs meer dan twintig panden een Vriendenwandeling maken.

Hier eindigt onze Vriendenwandeling 2022, maar het is nog niet het einde van het samen zijn; we nodigen u uit deze dag in de Amstelkerk af te sluiten met een drankje.

BELEEF HET AMSTERDAM VAN STADSHERSTEL MET DE GIDSEN VAN MEE IN MOKUM

De gidsen van Mee In Mokum Gilde Amsterdam verzorgen al een paar jaar samen met Stadsherstel de Vrienden-wandeling. Zij hebben veel verschillen-de themawandelingen in Amsterdam.
www.gildeamsterdam.nl/wandelingen.

Bronnen:

Beeldmateriaal uit het Archief Amsterdam
Privé foto's zonder auteursrechten
Foto's Stadsherstel

Dank aan de Stadsgidsen van "Mee in Mokum" van Gilde Amsterdam voor het verzorgen van deze wandeling.

Nog geen vriend?

Als Vriend ondersteunt u de projecten van Stadsherstel en levert u een belangrijke bijdrage aan het behoud van monumentaal- en beeldbepalend erfgoed in en om Amsterdam. Uw lidmaatschap is van groot belang. Het lidmaatschap is geldig voor twee personen. Zo kunt u altijd iemand meenemen naar onze activiteiten!

Geef een Vriendenlidmaatschap cadeau

Omdat wij onze Vrienden graag willen bedanken voor hun lidmaatschap, mag u voor het resterende jaar 2022 en geheel 2023 een gratis lidmaatschap weggeven. De nieuwe Vriend kan dan ook genieten van de gratis Vriendenwandeling, kijkjes in de restauratiekeuken, het Stadsherstel magazine en nog meer leuke verrassingen. Dus geef als Vriend een gratis lidmaatschap cadeau of word Vriend én geef direct een lidmaatschap weg.

U steunt het werk van Stadsherstel al vanaf € 30,- (€100,- voor bedrijven) per jaar!

Aanmelden als Vriend kan via:
www.stadsherstel.nl/vrienden

Als Vriend ontvangt u:

- Het Stadsherstel Magazine en een Stadsherstel special over een restauratieproject.
- De digitale nieuwsbrief.
- Een rondwandeling langs restauratieprojecten o.l.v. projectleiders.
- Een rondvaart langs Stadsherstel panden voor een Vriendenprijs.
- Een presentatie over restauraties tijdens de Algemene Ledenvergadering.
- Korting op of zelfs gratis toegang tot verschillende culturele evenementen in de bijzondere locaties van Stadsherstel.
- Bovendien krijgt u als Vriend 5% korting op een Bijzondere Locatie voor het organiseren van uw feestelijke bijeenkomst, huwelijk, diner of zakelijke congres.
- En korting op het Stadsherstelboek Amsterdam Herstelt.

Nog meer lezen over monumenten?

Ontvangt u onze extra nieuwsbrief al?

Met de **#OmDeDagEenMonument** krijgt u om de dag een interessant verhaal over één van onze monumenten in uw mailbox.

Inschrijven kan via: www.stadsherstel.nl/nieuwsbrief

Route Stadsherstel Vriendenwandeling 2022

Panden open voor bezoek:

- 1 De Ruijterkade 112
- 7 Gelderseklade 39
- 13 Sint Antoniesbreestraat 69
- 14 Onkelboerensteeg 2
- 15 Kloveniersburgwal 47
- 16 Groenburgwal 42
- 21 Reguliersgracht 65
- 22 Reguliersgracht 67
- 23 Amstelveld 10

